

**КООПЕРАТИВНІ З'ЇЗДИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ
КООПЕРАЦІЇ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

На основі всебічного аналізу рішень, постанов кооперативних з'їздів і нарад, розгляду умов їх проведення досліджено вклад цих зібрань у вирішення актуальних проблем розвитку кооперативного руху і споживчої кооперації Лівобережної України. Споживчі товариства зіткнулись із організаційними та юридичними проблемами з часу зародження кооперативного руху в регіоні. У першу чергу слід задати недосконалість процедури заснування споживчого товариства, і навіть запровадження "нормального статуту" 1897 р. так і не вирішило цієї проблеми. На початку ХХ ст. постала необхідність створення об'єднань вищого типу – споживчих спілок. Їх організація вимагала ретельної підготовчої роботи, яка могла бути проведена лише на з'їздах. Також потрібно було вирішувати питання взаємодії споживчих товариств із кредитними кооперативами. Не мени гострою була проблема інструкторської допомоги, адже недосвідченість керівників сільських споживчих товариств часто призводила до прорахунків у роботі. Саме тому кооперативні з'їзди допомагали обмінюватись досвідом та виробляти необхідні рекомендації для розв'язання проблем кооперативного руху. Установлено, що саме з'їзди і наради слугували платформою для обміну досвідом і вироблення стратегії сталого розвитку споживчої кооперації.

Отже, кооперативні з'їзди і наради, які проходили в досліджуваній період, можна поділити на дві категорії: загальноросійські і регіональні. На з'їздах першої категорії, Московському 1908 р. та Київському 1913 р., розглядалися питання розвитку споживчої кооперації, як всієї країни, так і Лівобережної України. Регіональні з'їзди зосереджувались на проблемах розбудови споживчої кооперації у певному регіоні. Їх резолюції мали надзвичайно важливе значення і сприяли вирішенні нагальних проблем розбудови споживчої кооперації.

Ключові слова: кооперативні з'їзди, споживча кооперація, Лівобережна Україна.

Сталий розвиток будь-якої економіки неможливий без приватної та громадської ініціативи. Важливе місце у вирішенні актуальних економічних проблем, особливо на мікрорівні, займає кооперативний рух. Радянський досвід кооперування зазнав впливу командно-адміністративної системи і не відповідав у повній мірі кооперативним принципам. Саме тому багато дослідників звертаються до дореволюційної кооперації, вбачаючи у ній зразок бажаного наслідування.

Кооперативний рух на Лівобережній Україні був предметом дослідження ряду науковців, серед яких варто виділити в першу чергу праці Алімана М. В., Власенка В. М. та Половця В. М та ін. [5]. Проте проблеми розвитку споживчої кооперації регіону під кутом зору висвітлення їх на кооперативних з'їздах і нарадах не виступали раніше як окремий предмет дослідження.

Споживча кооперація Лівобережної України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. переживала проблеми пов'язані із організаційною, фінансовою та іншими складовими. Причинами цих ускладнень, як і в будь-якій новій справі була, у першу чергу, недосвідченість кооператорів, їх необізнаність у веденні торгівлі, бухгалтерії. Звичайно ці недоліки могли бути подолані у випадку планомірної консультативно-методичної державної підтримки. Проте царський уряд радше заважав розвиткові кооперації забюрократизованою процедурою відкриття та суворою регламентацією діяльності. Ця процедура було спрощена у 1897 р., коли було запроваджено т.зв. "нормальний статут", на основі якого і відбувалось створення всіх нових споживчих товариств. Проте порядок відкриття все-таки залишався дозвільним. Лише у березні 1917 р. Тимчасовий уряд затвердив закон, згідно якого відкриття будь-якого кооперативу відбувалось шляхом простої реєстрації в окружному суді. Проте навіть дозвіл губернатора не гарантував вирішення усіх проблем.

За діяльністю кооперативних товариств прискіпливо спостерігала поліція, побоюючись появи в них "політично неблагонадійних елементів". Іноді представники поліції втручались у роботу самих товариств чи кооперативних з'їздів. Так, на першому Московському Всеросійському з'їзді кооперативів (1908 р.) представник поліції заборонив виголошувати доповідь і обговорювати один із пунктів порядку денного. Для нас, сучасних дослідників, надмірна опіка влади над кооперативними організаціями виявилась корисною. Саме в архівних фондах губернських жандармських управлінь містяться чи не найбільш докладні дані про діяльність кооперативів. Наглядачі із поліції задокументовували буквально всі сторони діяльності кооперативних організацій. Особливо вони цікавились персональним складом споживчих товариств, їх благонадійністю, порядком денним засідань загальних зборів того чи іншого кооперативу, або ж кооперативного з'їзду.

Отже, кооперативним товариствам за повної відсутності підтримки з боку держави доводилось сподіватися лише на власні сили: обмінюватися досвідом, допомагати один одному. Найкраще цього можна було досягти шляхом проведення кооперативних з'їздів і нарад. Останні умовно можна поділити на два види: загальноросійські та регіональні (губернські та повітові). Зазначена тематика розвідки спонукає нас звернути більш прискіпливу увагу саме на регіональні, або ж місцеві з'їзди. Проте слід згадати і загальноросійські, де також були присутніми представники споживчих товариств Лівобережної України.

Перша спроба організації загальноросійського кооперативного з'їзду виявилась невдалою. У 1871 р. харків'яни Баллін М. П. та Козлов В. С. виступили ініціаторами наради кооператорів. На ній мали вирішуватися питання матеріальної підтримки кооперативного руху. В. С. Козлов вважав, що в Росії повинно бути не менше трьох кооперативних споживчих спілок, у залежності від основних національностей: Північна Спілка – росіяни, Західна – поляки, Південна – українці. Але із 70 діючих товариств, яким було надіслано запрошення, відгукнулись лише 19 (кооперативи із Севастополя, Калуги, Жиздріно, Керчі та інших міст). Програма з'їзду включала пункти щодо влаштування спільної закупки і організації товариства гуртових закупок за англійським зразком, вироблення нормального статуту для споживчих товариств, організації центрального агентства російських споживчих товариств [13, с. 10]. Проте харківським кооператорам не вдалося отримати дозвіл від влади, яка насторожено сприймала будь-які прояви громадської ініціативи. Проведення з'їзду було заборонено на офіційному рівні, що обґрунтовувалося таким чином: "Діяльність споживчих товариств дозволяється в межах свого міста, загального ж зв'язку між ними бути не повинно [Цит. за: 10, с. 85]".

До Лютневої революції 1917 р. подібні з'їзди відбулись лише двічі у Москві (1908 р.) та Києві (1913 р.). Московський з'їзд проходив упродовж 16-21 квітня 1908 р. На ньому секційний поділ ґрунтувався на основі видової ознаки кооперації. Так, у секції споживчих товариств було 15 представників від Лівобережної України (4 делегати з Чернігівської губернії, 9 – Полтавської та 2 – Харківської) [15, с. 547-549]. На початку роботи секції було заслухано доповідь В. Н. Зельгейма, представника МСПО ("Московский союз потребительных обществ"), присвячену загальному огляду справ і нагальних проблем споживчої кооперації Російської імперії. На цій секції були обговорені наступні проблеми розвитку споживчої кооперації та запропоновані наступні шляхи їх вирішення:

- Додаткова відповідальність членів товариств (внесення подібної зміни у статуту товариств сприяло б підвищенню, висловлюючись сучасним банківським терміном "кредитного рейтингу" цих кооперативних об'єднань).

- Функції і організація управління та ревізії. Недосвідченість кооперативних працівників часто приводила до помилок у веденні бухгалтерії та ін. Подібну прикрийсть мала б виправляти фахова і незалежна ревізія.

- Розробка зразкового статуту. Мається на увазі вироблення не обов'язкового статуту, яким по суті був нормальний статут 1897 р., а нормативного документу, який би враховував потреби споживчих об'єднань.

- Промисловий податок. Згідно російського законодавства всі торгові заклади річний обіг коштів яких перевищував 10 тис. крб. повинні були сплачувати промисловий податок. Тому багато споживчих товариств шпучно обмежувати свій розвиток.

- Об'єднання товарних закупівель. Саме об'єднання закупівель призвело б до зниження ціни, адже не секрет, що вигідніше купувати великі оптові партії товарів.

- Спільне страхування. Актуальність постановки цього питання обумовлюється тими ж мотивами, що і попередня проблема.

Як основний шлях вирішення цих проблем делегатами з'їзду запропонували створити кооперативні спілки, які б об'єднуючи товариства того чи іншого регіону могли на спільні кошти організувати закупівлі, страхування, налагодити відповідним чином інструкторсько-ревізійну роботу.

У цілому проблематика, яка була представлена на першому всеросійському кооперативному з'їзді, не втратила своєї актуальності і під час проведення другого, який проходив у Києві (1-7 серпня 1913 р.).

Другий кооперативний з'їзд був набагато масштабнішим. Кількість делегатів на ньому у три рази перевищувала число присутніх на московському. Також на київському з'їзді були представники не лише від кооперативних установ, але і земств, Державної Думи. Цей факт промовисто свідчить, що держава поступово повертається обличчям до кооперації. Такий поворот стався уже після значного посилення кооперативного руху. Згідно підрахунків професора Анциферова на 1912 р. споживчих товариств в Російській імперії налічувалось 6.000 із числом членів-пайовиків більше 600000 чоловік [6, с. 65]. На Лівобережній Україні нараховувалось 505 споживчих кооперативів [12, арк. 1]. Протягом з'їзду було заслухано біля 100 доповідей і прийнято близько 60 резолюцій. У результаті роботи секції споживчої кооперації були прийняті наступні резолюції:

- Про зразковий статут споживчих товариств.
- Про продаж із крамниць споживчих товариств стороннім покупцям.
- Про інструктування і ревізування споживчих товариств.
- Про відкриття кооперативної аптеки.

Питання, які віддзеркалювали потреби споживчої кооперації Лівобережної України також розглядалися на місцевих з'їздах і нарадах.

Перший подібний з'їзд відбувся на Полтавщині, яка була лідером за кількістю кооперативів у регіоні. Золотоношська повітова земська управа 5 липня 1909 р. скликала з'їзд споживчих кооперативів повіту. На ньому обговорювалось питання про необхідність створення споживчої спілки чи закупівельного об'єднання. Було вирішено створити при земстві посаду інструктора із споживчої кооперації, який би займався також і організацією закупівельних товариств [8, с. 915].

У 1910 р. Полтавське товариство сільського господарства подавало прохання до імператора на дозвіл скликання з'їзду споживчих товариств Полтавської губернії. Цей з'їзд

відбувся 23-25 травня 1910 р. У ньому взяли участь 92 представники від 57 споживчих товариств. Значна увага приділялася кредитуванню споживчих товариств та їх об'єднанню в спілкові організації. З цих питань були виголошені доповіді Н. Н. Волкова "Про союз споживчих товариств в Полтавській губернії" та Ю. Ю. Соколовського "Про порайонне об'єднання споживчих товариств в Полтавській губернії". Учасники форуму відкинули ідею створення губернської спілки, а вирішили заснувати районну Полтавську спілку, яка б мала користуватися послугами МСПО і Київської спілки. Проте рішення цього рішення відкладалася до 1914 р. [2, с. 6-7]. Викликало гострі дискусії і питання про кредит у споживчих товариствах. За кредитування виступали не тільки окремі делегати - представники споживчих товариств, але й інспектор із дрібного кредиту Шкорбутов Н. Н. Було прийнято рішення допустити кредитування, обмеживши його половиною паю одного члена на один місяць [2, с. 6]. На цьому ж з'їзді було виголошено доповідь про незадовільний стан споживчої кооперації в губернії. Для покращення ситуації було вироблено ряд рекомендацій: прийом нових членів мав здійснюватися через виплату пайового внеску у визначений період; дивіденд на закупку нараховувався також і стороннім покупцям, але в меншому відсотковому вираженні ніж членам товариства; товари в споживчих крамницях мали продаватися за помірними ринковими цінами; частина прибутку товариств мала направлятися на просвітницькі цілі [2, с. 6]. Полтавський журнал "Хуторянин" підсумовуючи здобутки цього зібрання повідомляв: "...за 2 дні роботи учасники з'їзду настільки зблизились, що не спішили розходитись. А від такого зближення один крок до повного об'єднання" [4, с. 9].

2-3 травня 1910 р. відбувся з'їзд кооперативних установ Переяславського повіту Полтавської губернії. На ньому була вироблена резолюція про необхідність створення спілки споживчих товариств Переяславського повіту [9, с. 13-14]. Крім того було висловлено побажання, щоб Державний банк видавав позики товариствам під гарантії кредитних кооперативів та окремих осіб. На з'їзді розглядалось також питання взаємовідносин кредитних і споживчих товариств [21, с. 191]. Відносно останнього було висловлено побажання щодо партнерських відносин між споживчими та кредитними кооперативами і рекомендовалося не втручатись в сфери діяльності один одного і уникати конкуренції між собою [9, с. 13-14].

Рекомендації щодо більш активного співробітництва між кредитними та споживчими кооперативами лунали і в інших районах Лівобережної України. Так на Харківському з'їзді делегат Євдокимов А. А. основною причиною недостатнього розвитку споживчої кооперації в губернії назвав недостатнє кредитування споживчих товариств кредитними установами і кооперативами. З його доповіді також дізнаємося, що кредитні і сільськогосподарські товариства Харківської губернії, крім своїх основних функцій, займаються ще й закупівлею товарів для своїх членів [7, с. 17]. Делегати Харківського з'їзду кредитних установ підтримали виступ А. А. Євдокимова і рекомендували у кожному селі та слободі влаштовувати споживчі товариства [3, с. 29].

За сприяння земської каси дрібного кредиту 3-го жовтня 1913 р. проведено з'їзд споживчих товариств Миргородського повіту [14, с. 18]. На ньому головував очільник повітової земської управи Вульфєрт Б. А. На нараду прибули представники 30 споживчих товариств повіту, усі члени повітової управи, інспектор сільського господарства Полтавської губернії В. Н. Дьяков, Полтавський губернський агроном Ю.Ю. Соколовський, інструктор споживчих товариств Миргородського повіту, два агрономи Миргородського повіту та ін. З'їзд ухвалив такі рекомендації: формувати кошторис для створення губернської чи повітової

спілки; організувати курси підготовки працівників споживчої кооперації; нараховувати премії на забор не лише пайовикам, але й стороннім покупцям, а премії останніх перераховувати на просвітні та інші капітали; уникати відпуску товарів у кредит, а за потреби брати позики у кредитному товаристві [18, с. 467-469].

Питання діяльності споживчих товариств розглядалися на зібраннях інших форм кооперативного руху. На Полтавському з'їзді сільськогосподарських товариств (травень 1909 р.) доповідач Ломоносов-Геєр П. М. зазначав, що недоцільно відкривати споживче товариство там де вже є сільськогосподарський кооператив. Як приклад, вказувалося Жабківське сільськогосподарське товариство у якому капітал для споживчої торгівлі формувався членами сільськогосподарського товариства. У свою чергу, торговими операціями керували загальні збори, але не пайовиків, а сільськогосподарського товариства. Не випадково подібна точка зору була висловлена саме на Полтавському з'їзді сільськогосподарських товариств, оскільки регіон був першим за кількістю сільськогосподарських товариств у країні (діяло 150 споживчих і 116 кредитних кооперативів). Полтавські діячі вважали, що саме сільськогосподарське товариство має стати первинною ланкою кооперативної розбудови села [11, с. 9-11].

Перший губернський загально-кооперативних з'їздів відбувся у Чернігові (12 – 16 вересня 1907 р.). На ньому були присутні 121 делегат, які працювали за 3 секціями: кредитна, сільськогосподарська і споживчої кооперації [19, арк. 91-93]. Керівником секції споживчої кооперації було обрано Примака М. О. Програма засідань цієї секції включала ряд пунктів, серед яких:

- Об'єднання споживчих кооперативів в районну спілку.
- Питання про кредити в товариствах.
- Особливості виникнення споживчих кооперативів на селі.
- Зв'язок споживчої кооперації з іншими формами кооперації.
- Заходи щодо зміцнення і розвитку споживчої кооперації [20, арк. 10].

У доповіді про споживчу кооперацію, яка була виголошена на цьому з'їзді, земству пропонувалось за доцільне об'єднати керівництво сільськими споживчими та кредитними товариствами навколо губернської земської управи, заснувавши в економічному відділі посаду інструктора по споживчій кооперації [16, с. 138]. Особлива увага зверталась на значення загальної обов'язкової початкової освіти для поширення кооперативних знань; про необхідність організації консультацій; надання земствами позики від трьох місяців до одного року новоствореним товариствам [20, арк. 139]. 16 вересня голова споживчої секції Примака М. О., присвятив доповідь влаштуванню курсів із споживчої кооперації [20, арк. 20]. Пізніше ці курси будуть організовані в Ніжині і Новгород-Сіверську [22, с. 5].

На початку 1914 р. при Полтавському Товаристві сільського господарства відбулась нарада інструкторів з кооперації, де обговорювався ряд питань, пов'язаних із розвитком споживчої кооперації, зокрема:

- Кредитування споживчих товариств фірмами, земськими касами дрібного кредиту та кредитними кооперативами.
- Становище споживчих товариств.
- Продаж товарів в кредит.
- Об'єднання закупок товарів для товариств даного району.

- Сприяння кооперації з боку земств.
- Взаємовідносини споживчих товариств і кредитних кооперативів.

На цій нараді було визнано необхідним вступ усіх споживчих товариств губернії в члени Полтавського товариства сільського господарства [1, с. 89].

Самі товариства зверталися до земських установ за допомогою в скликанні з'їздів. Так, представники споживчого товариства с. Жукотки Чернігівського повіту прохали губернську земську управу про організацію з'їзду представників споживчих товариств Жукотської та Довжицької волостей [17, с. 563].

Таким чином, необхідність об'єднання споживчих товариств в спілкові організації та посилення їх співпраці з іншими формами кооперативного руху доводилась на чисельних кооперативних з'їздах і нарадах загальноросійського та регіонального значення, що знайшло відображення у їх постановах та резолюціях.

Проте програма діяльності кооперативних з'їздів і нарад не вичерпувалась розглядом суто економічних питань. Важливе місце в роботі цих зібрань займали проблеми культурної та просвітньої діяльності.

У 1915 році у Полтавський губернський кооперативний схвалив побажання організувати кооперативну школу з українською мовою навчання, а також постановив про необхідність навчання рідною мовою в школах. На Київському з'їзді кооперативних союзів (1916 р.) [23, с. 161].

Отже, кооперативні з'їди і наради можна поділити на дві категорії: загальноросійські і регіональні. На з'їздах першої категорії, Московському 1908 р. та Київському 1913 р., розглядалися питання розвитку споживчої кооперації, як всієї країни так і Лівобережної України. Міцеві з'їзди зосереджувались на проблемах розбудови споживчої кооперації у своєму регіоні. Проведення з'їздів сприяло згуртуванню кооперативної громадськості регіону у вирішенні професійних проблем.

1. А. В. Совещание инструкторов кооперативов Полтавской губернии / А. В. // Южный кооператор. – 1914. – № 4. – С. 88-89.
2. А. Г. Полтавський кооперативний съезд / А. Г. // Наше дело. – 1910. – № 11. – С. 5-7.
3. А. Е. О потребительских лавках / А. Е. // Хлебобороб. – 1910. – № 8. – С. 29-31.
4. Аліман М. В. Від витоків до сьогодення / М. В. Аліман // Вісті ЦССТУ. – 1996. – № 30. – С. 9.
5. Аліман М. В. Кооперативний рух на Полтавщині: історико-економічний нарис / М. В. Аліман // Вісті ЦССТУ, Діловий випуск. – 2004. – № 36. – С. 1-24; Власенко В. М. Кредитна кооперація Лівобережної України (2-га пол. XIX ст. – поч. XX): Дис... канд. істор. наук: 07.00.01 / Власенко Валерій Миколайович. – Х., 1998. – 232 с.;
6. Второй Всероссийский съезд по кооперации в г. Киеве 1-7 августа 1913г. Труды. – Вып.1. Общее собрание съезда. – К.: Типография киевской 1-й артели, 1915. – 228 с.
7. Евдокимов А. А. Отношение кооперативных учреждений мелкого кредита к потребительным обществам / А. А. Евдокимов // Южно-русская сельско хозяйственная газета. – 1910. – № 24. – С. 16-17.
8. И. Г. У. и З. Съезд представителей потребительных обществ / И. Г. У. и З. // Хуторянин. – 1909. – № 27. – С. 915.
9. Кооперативный съезд в г. Переяславе. // Южно-русская сельско хозяйственная газета. – 1910. – № 22. – С. 13-14.
10. Марков В. И. Пионеры Южно-русской коперации. Н. П. Баллин и его сотрудники. Очерк истории кооперации на Украине / В. И. Марков. – Харьков: издание ПОЮР, 1919. – 105 с.
11. Михеев Д. Полтавские кооперативы и полтавская школа кооператоров / Д. Михеев // Южно-русская сельско хозяйственная газета. – 1909. – № 32. – С. 9-11.
12. Об украинской кооперации. – Центральный державний архів вищих органів державної влади та державного управління України. – Ф. 206. – Оп. 1. – Од. зб. 213. – Арк. 1.
13. Озеров И. Х. Общества потребителей / Иван Христофорович Озеров. – СПб.: Типография т-ва "Нар.польза", 1900. – 327 с.
14. Пенко Гр. Споживча кооперація в Миргородському повіті на Полтавщині / Пенко Гр. // Наша кооперація. – 1913. – № 9. – С. 16-18.

15. Первый Всероссийский съезд представителей кооперативных учреждений в Мске 16-21 апреля 1908 г. – Труды. – М.: Издание Бюро Московского Союза по требительских обществ, 1908. – 561 с.
16. Половец В. М. Кооперативний рух на Лівобережній Україні (1861 - 1917) / Володимир Михайлович Половец. – Чернігів: Редакційно-видавничий комплекс "Деснянська Правда", 1996. – 204 с.
17. Редакційна колонка // Селянин. – 1910. – № 16. – С.530.
18. Сл-й А. Постановления первого съезда представителей по требительский обществ Миргородского уезда, Полтавской губернии. – 1913. – № 20. – С. 467-469.
19. Списки представителей кооперативных учреждений прибывших на съезд в Чернигов – ЦДІАК. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Од. зб. 1701. – Арк. 106.
20. Съезд кооперативных учреждений Черниговской губернии. – ДА ЧО. – Ф. 145. – Оп. 3. – Од. зб. 415. – Арк. 10-20.
21. Съезд представителей кредитных сплотов и потребительных обществ Переяславского уезда Полтавской губернии // Сплотчина. – 1910. – № 11/12. – С. 191.
22. Шевченко Е. П. Земство и кооперация / Е. П. Шевченко. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1916. – 16 с.
23. Яремченко Б. П. Благодійна та просвітницька діяльність кооперативів на Лівобережній Україні під час Першої світової війни / Б. П. Яремченко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Зб. наук. пр. – К.: Інститут історії України НАНУ. – 2004, Випуск спеціальний. – С. 157-163.

Based on comprehensive analysis of decisions, resolutions cooperative congresses and meetings, review the terms of their conduct investigated the contribution of these gatherings in solving urgent problems of the cooperative movement and consumer cooperatives in particular left-bank Ukraine. Consumer society faced with organizational and legal problems since the birth of the cooperative movement in the region. These issues should pay attention to several key that troubled co-operative society. The first thing to remember inadequacy of the legal procedures for establishing the consumer society, the introduction of so-called "normal statute" in 1897 did not deprive the founders of consumer societies be heavy procedure of "chain of command".

Also on the beginning of twentieth century was an acute problem of combining purchases societies and creation of associations of a higher type, such as consumer associations. The creation of such unions needed a careful coordination and preparatory work which could be launched only at congresses. Equally was important the problem of the interaction of consumer societies other type of cooperatives, especially with credit. Cooperators were disturbed with the sale of goods to external customers (not members of the cooperative). Namely: was it applicable to external customers as well as to charge bonuses to members of the cooperative. Not less acutewas problem of instructor help because inexperience of leaders rural consumer societies often leded to mistakes in the work.

Therefore the cooperative congresses helped in sharing the experience and developing necessary recommendations for solving the issues of the cooperative movement. It has been determined that those were the congresses and conferences, which served to the cooperative community of the region as a platform for exchanging experience and decision-making, necessary for steady development of the consumers' cooperation of the studied region. Thus, the cooperative congresses and conferences, which were taking place during the studied period, can be divided into two categories – the common Russian and the regional ones.

At the congresses of the former category – the Moscow one of 1908 and the Kyiv one of 1913 – the participants considered the issues of the consumers' cooperation of the whole country, including those related to the development of the consumers' cooperation in Left-Bank Ukraine; while the regional congresses were concentrated on the problems of building the consumers' cooperation in this region. The resolutions of these congresses were of a very great importance, because they pushed the cooperative resources of the region to the right direction. Holding of those congresses promoted tight unity of the cooperative community of the region in solving the vital issues of building the consumers' cooperation.

Keywords: cooperative conventions, consumer cooperatives, Left-bank Ukraine.

1. A.V. Meeting instructors cooperatives Poltava province / A.V. // South co-operator. - 1914. - № 4. - S. 88-89.
2. A.G. Poltava Cooperative Congress / A.G. // Our task. - 1910. - № 11. - P. 5-7.
3. A.E. On the consumer shops / A.E. // Hliborob. - 1910. - № 8. - P.29 -31
4. Aliman M.V From the origins to the present / M.V.Aliman // Proceedings TSSTU. - 1996. - № 30. - S. 9.
5. Aliman M.V. The cooperative movement in Poltava : historical and economic essay / M. Aliman // Proceedings TSTU, Business edition. - 2004. - № 36. - S. 1-24; Vlasenko V. Credit cooperation Left-Bank Ukraine (in the second half of XIX - early XX century.) : dissertation of the candidate of historical sciences: 07.00.01 / Valery N. Vlasenko. - H. , 1998. - 232 p. ; Polovets V.M. The cooperative movement in Left-Bank Ukraine (1861-1917) / Vladimir Polovets. - Chernigov : Publishing complex "Desna Truth", 1996. - 204 p.
6. Second All-Russian Congress on Cooperation in Kiev August 1-7, 1913. Proceedings. - Issue 1. The General Meeting of the Congress. - K.: Printing Kiev 1st Artel, 1915. - 228 p.

7. Evdokimov A.A. The ratio of credit to the consumer cooperative societies / A.A. Evdokimov // South-Russian agricultural newspaper. - 1910. - № 24. - P. 16-17.
8. I.G.U. & C representatives of the Congress of consumers' societies / I.G.U. & C // Farmers. - 1909. - № 27. - P. 915.
9. Cooperative Congress in Pereyaslav. // South-Russian agricultural newspaper. - 1910. - № 22. - pp. 13-14.
10. Markov V.I. Pioneers of the South Russian cooperation. N.P. Ballin and his staff. Outline of the history of co-operation in the Ukraine / V.I. Markov. - Kharkov: POYUR edition, 1919. – 105 p.
11. Mikheev D. Poltava cooperatives and cooperative school / D.Mihev // South-Russian agricultural newspaper. - 1909. - № 32. - Pp. 9-11.
12. On the Ukrainian cooperation. - TSDA VO. - F. 206. - Op.1. – spr.. ST. 213. - p. 1.
13. Ozerov I.H. Consumer Society / Ivan Hristoforovich Ozerov. - St. Petersburg.: Printing t-va "Nar.polza", 1900. – 327 p.
14. P-ЕНКО Gr. Consumer cooperatives in the county Myrgorod, Poltava province / P- ЕНКО Gr. // Our cooperation. - 1913. - № 9. - Pp. 16-18.
15. The first all-Russian congress of representatives of co-operative institutions in Moscow, 16-21 April 1908 - Proceedings. - Moscow: Publishing Office of the Moscow Union of Consumer Societies, 1908. - 561 p.
16. Polovets V.M. The cooperative movement in Left-Bank Ukraine (1861-1917) / Vladimir Polovets . - Chernigov : Publishing complex "Desna Truth" , 1996. - 204 p.
17. Editorial column // Farmer. - 1910. - № 16. - P.530.
18. Sl-j A. Resolution of the First Congress of representatives of consumer societies Mirgorod County, province of Poltava. - 1913. - № 20. - P. 467-469.
19. Lists of members of co-operative institutions attending the congress in Chernigov - TSDIAK. - F. 1439. - Op. 1. - spr. 1701. - p. 106.
20. The Congress of cooperative institutions Chernigov province. - DACHO. - F. 145. - Op. 3. - spr. 415. - pp. 10-20.
21. Congress of the credit unions and consumers' societies Perejaslavskogo district, Poltava province // Splotchina. - 1910. - № 11/12. - p. 191.
22. Shevchenko E.P. District council and cooperation / E.P. Shevchenko. - Chernigov: Typography Provincial Zemstvo, 1916. – p.16
23. Yaremchenko B.P. Charitable and educational activities of cooperative ratyviv in Left-Bank Ukraine during World War II / B.P. Yaremchenko // Issues of History of Ukraine: Facts, Opinions, quest: Collected Essays. - Kyiv: Institute of History of Ukraine National Academy of Sciences. - 2004, Special Issue. - pp. 157-163

Сидорович О. С.

**КООПЕРАТИВНЫЕ СЪЕЗДЫ В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ РАЗВИТИЯ
ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ ЛЕВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ XIX - НАЧАЛЕ XX СТ.**

На основе всестороннего анализа решений, постановлений кооперативных съездов и совещаний, рассмотрения условий их проведения исследованы вклад этих собраний в решение актуальных проблем развития кооперативного движения и потребительской кооперации в частности Левобережной Украины. Определено, что именно съезды и совещания служили для кооперативной общественности региона платформой для обмена опытом и выработки решений необходимых для устойчивого развития потребительской кооперации исследуемого региона

Ключевые слова: кооперативные съезды, потребительская кооперация, Левобережная Украина.

©О. С. Сидорович

Стаття надійшла до редколегії 1.04.2014 р.